

De models i de gustos

Joan Sellent

Traductor i professor de la Universitat Autònoma de Barcelona

Haver de precisar amb detall quin és el propi model de llengua no resulta gens fàcil, sobretot quan aquell qui ho ha de fer està més acostumat a aplicar-lo que no pas a definir-lo; però, com que és una de les coses que se'ns ha demanat que féssim els traductors en aquestes Jornades, procuraré complir la petició tan bonament com pugui.

En termes generals, el meu model de llengua escrita agafa com a base i com a referent prioritari la llengua parlada. A l'hora d'abordar la traducció de qualsevol text, sigui quin sigui el grau de complexitat, de formalitat o d'elaboració estilística que requereixi, allò que em sol donar més garanties de sortir-me'n és la referència constant als mecanismes i als ritmes de l'oralitat. Quan tradueixo, del que més em refio per trobar solucions que funcionin és de la meua orella i de la meua pròpia competència com a parlant de la llengua d'arribada. I, quan dic «solucions que funcionin», vull dir que resisteixin la prova de llegir-les en veu alta. Crec francament que no hi ha gaires textos literaris, per experimentals que siguin i per molt que vagin destinats a ser llegits en silenci, que puguin ser considerats del tot solvents si el seu autor oblida o no controla els components sonors del material que utilitza. (Deixo de banda, per descomptat, aquells productes en què el material lingüístic es fa servir exclusivament com a objecte visual, perquè estem parlant de traducció i, en aquests casos, el que ja és molt dubtós d'entrada és que la traducció sigui possible, necessària o convenient.)

Si d'una banda reivindico l'oralitat com a referent prioritari de l'escriptura, no vull pas dir amb això que els escriptors —i entre ells els traductors— ja en tinguin prou de refiar-se de la seva competència oral i del seu coneixement dels hàbits dels parlants per poder treballar amb eficàcia, perquè seria una insensatesa. Qualsevol persona que es dediqui a escriure, tant si el que fa és literatura com si no, cal que conjugui i complementi els seus recursos com a parlant amb un coneixement sòlid de la tradició escrita en la llengua amb la qual treballa. Sóc conscient que això és una obvietat, és clar; però si ho constato és perquè crec que, a la pràctica, no sempre es té present la conveniència de complir aquests dos requisits. Jo he procurat i procuro, en la mesura de les meves possibilitats, conjuguar-los tots dos, encara que les meves preferències es decantin pel primer. Al llarg dels anys, l'adquisició d'uns coneixements culturals, filològics, normatius

i literaris m'ha permès anar ampliant, polint i garbellant els recursos orals acumulats a l'hora d'explotar-los a qualsevol nivell —tant parlat com escrit—, però la base de la qual parteixo és sempre la mateixa: la llengua amb la qual vaig aprendre a parlar en els anys cinquanta del segle xx; un català que, amb totes les seves impureses, era prou ric, prou genuí i prou singularitzat perquè no vulgui renunciar-hi com a font principal de materials expressius en el meu ofici de traductor.

Durant molt de temps, entre el comú dels catalanoparlants, ha prevalgut la sensació contrària a la que acabo d'expressar: una mena de complex d'inferioritat davant la pròpia competència oral, una desconfiança en les possibilitats d'aquesta competència a l'hora de traslladar-la a uns nivells més formalitzats, com si es tractés de dos codis diferents i sovint incompatibles; i a aquest estat d'opinió no hi va ser gens aliena l'actitud d'unes autoritats lingüístiques que, amb l'excusa d'un context sociopolític advers, van fomentar i prestigiar un model de llengua pública artificios i allunyat de l'ús habitual dels parlants. Un model de llengua que, en l'àmbit literari, s'arrossegava des dels experiments noucentistes, marcats per una clara tendència a l'artifici i a l'afectació; el prestigi i el talent literari d'escriptors com Carner —que en el terreny de la traducció és on va dur més al límit els seus experiments— van propiciar la tendència a confondre el que eren uns gustos estilístics personals amb un model prescriptiu i gairebé únic. Durant moltes dècades s'ha tendit a confondre noblesa literària amb impostació; com si, en el camp de la música, es considerés que l'únic estil «noble» de cantar, l'única manera d'obtenir uns resultats estètics acceptables, fos impostant la veu, com fan els cantants d'òpera. Cosa que, evidentment, planteja el risc de justificar moltes desafinades.

Des que vaig començar a traduir, ara fa una vintena d'anys, la meua concepció del model de llengua ha evolucionat considerablement: he anat abandonant una certa adscripció inicial a aquest complex d'inferioritat de què parlava, que em feia rebutjar solucions pertanyents a la meua experiència i memòria orals a favor d'altres més acostades a l'artifici literari; actualment, el que rebutjo de manera sistemàtica —o, com a mínim, em miro amb desconfiança— és qualsevol opció lingüística que no identifiquei com a pròpia de la comunitat de parlants a la qual pertanyo.

En aquesta línia, em resisteixo a utilitzar materials lingüístics que consideri arcaics o afectats, o que pertanyin a unes variants dialectals que no són la meua. No sé treballar de cap altra manera: si com a material bàsic fes servir arcaïsmes i formes allunyades del meu ús habitual com a parlant, o barrejés de manera arbitrària recursos pertanyents a codis dialectals diversos, no únicament tindria la sensació d'impostar la veu —amb el perill consegüent de desafinar—, sinó que em trobaria massa limitat a l'hora de, posem per cas, caracteritzar un personatge que parla amb un registre «marcat» en una novel·la o en una obra de teatre. Quan Carner fa parlar Alcía, Tom Sawyer i Huckleberry Finn amb la mateixa pompositat que Pickwick i els seus companys d'aventures, no és estrany que trontolli la credibilitat del lector sobre els recursos del català literari per diferenciar registres.

Aquesta inclinació que manifesto per l'oralitat deriva, en bona part, del fet d'haver traduït

molts textos destinats al doblatge, així com del contacte amb altres traductors, correctors i lingüistes que treballen en els mitjans de comunicació i s'enfronten cada dia amb la necessitat de buscar un model de llengua funcional a tots els nivells. L'experiència com a traductor de productes audiovisuals m'ha proporcionat molts recursos a l'hora de traduir textos teatrals amb eficàcia, però també a l'hora de traduir qualsevol tipus de text, perquè m'ha acostumat a sotmetre tot allò que escric a aquella prova de l'oralitat de què parlava al principi.

Que em cenyeixi al meu propi repertori com a parlant no vol pas dir que ho faci indiscriminadament: si d'una banda evito els materials que no pertanyen al meu ús habitual, també procuro evitar les solucions excessivament restringides al meu dialecte o al meu idiolecte, per molt que les hagi sentit i utilitzat tota la vida, de la mateixa manera que també rebutjo opcions que pertanyin a unes modes lingüístiques massa recents (si no és que m'ho demana la caracterització dels personatges, naturalment). M'esforço perquè les traduccions que faig resultin, per damunt de tot, intel·ligibles, contemporànies i versemblants per a la majoria dels seus destinataris, tant si allò que tradueixo és un serial televisiu com una novel·la de Henry James o una obra de Shakespeare. El fet d'evitar al mateix temps els arcaïsmes i els tics expressius massa actuals m'ajuda, precisament, a dotar els textos d'una certa il·lusió d'«intemporalitat»; un recurs que, sobretot en el cas de les obres clàssiques, em sembla especialment eficaç.

Entre la meua pròpia competència lingüística i el gruix de la normativa hi ha prou coincidències perquè m'hi pugui cenyir en la majoria dels casos, aplicant-hi els criteris selectius que em dicten els meus gustos i el meu model de llengua; si no fos així, probablement escriuria en una altra llengua o hauria canviat d'ofici. De tota manera, quan no es produeix aquesta coincidència i em sembla que la norma vigent no m'ofereix una alternativa prou vàlida, m'inclino per infringir la normativa; una infracció que, en la majoria dels casos, trobo legitimada per algun escriptor o gramàtic més o menys «perifèric» a l'oficialitat, però que em mereix prou respecte per poder quedar amb la consciència bastant tranquil·la.

Quan tradueixo —quan escric, en general— no pretenc mai fer arqueologia ni ecologia lingüística: em limito, com ja he dit, a explotar tant com puc i tant com sé els recursos adquirits durant tota una vida de parlant de la llengua amb la qual m'expresso per escrit. En els temps que corren, dominats per la paradoxa d'una població escolaritzada en català que fa un ús cada cop més insegur i més precari d'aquesta llengua, un escriptor o traductor de més de quaranta anys, si sap i vol treure partit d'aquell llenguatge après en època de restriccions, ja té molt de guanyat per produir uns textos amb cara i ulls; i si, aquests textos, es pren la molèstia de llegir-se'ls o escoltar-se'ls algú, suposo que una cosa o altra hi deurà aprendre.

Ja fa uns quants anys, quan un grup de lingüistes, escriptors i traductors vam voler fer algun toc d'alerta sobre l'ambient enrarit en què es movia l'ús del català a tots els nivells i sobre l'excessiu divorci que hi havia entre la llengua parlada i la llengua escrita, un dels retrets més suaus que vam rebre va ser el de pretendre ressuscitar la consigna pitarresca d'«el català que ara es parla»: tant de bo el català que ara es parla s'assemblés, ni que fos de lluny, al que nosaltres defensàvem i continuem defensant...